

образования в целом. Произведен обзор философско-педагогических течений, которые стали основой для альтернатив, реализованных в мировом образовании начиная со второй половины XIX века. Автор акцентирует необходимость альтернатив для обеспечения качества образования.

Ключевые слова: альтернативное образование, свободное воспитание, холистическое образование, альтернативна школа, прогрессивная школа, открытая школа.

SUMMARY

O. Zabolotna. Historical and cultural context for the alternative school development.

The article suggests the periodization of the alternative school development. It has been worked out after the overview of historical and cultural peculiarities of the general educational evolution. The late 19th century philosophies as the basis for alternative schools have been analysed. The author emphasizes the importance of alternatives for ensuring quality in education.

Key words: alternative education, free education, holistic education, alternative school, progressive school, open school.

УДК 371.132:81'282–055.52

Л. І. Пономаренко

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

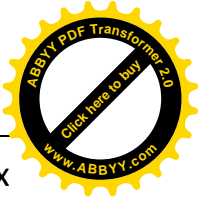
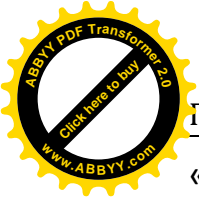
ДЕФІНІЦІЯ ДІАЛЕКТИЧНОЇ ВЗАЄМОБУМОВЛЕНОСТІ ПОНЯТЬ «ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА БАТЬКІВ» І «ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ БАТЬКІВ»

У статті аналізуються поняття «педагогічна культура батьків» та «педагогічна компетентність батьків», визначаються спільні та відмінні риси між ними, встановлюється співвідношення обсягів зазначених понять.

Ключові слова: культура, педагогічна культура, педагогічна культура батьків, компетентність, педагогічна компетентність, педагогічна компетентність батьків.

Постановка проблеми. Принципові зміни, що відбуваються в Україні сьогодні (політичні, економічні, соціальні), формують нове покоління дітей з нестандартною поведінкою і технологізованим характером мислення, обумовлюючи необхідність відповідної переорієнтації системи виховання. Зазначені суспільні перетворення, слугують підставою для зростання вимог до якості, насамперед, сімейного виховання як першої ланки в системі соціокультурного розвитку особистості.

Якість сімейного виховання обумовлюється рівнем педагогічної культури батьків як першочергових вихователів майбутніх громадян України. Зазначене набуває особливої актуальності в умовах реалізації основних положень Закону України «Про освіту», Національної програми

«Освіта» (Україна XXI ст.), Національної доктрини розвитку освіти, в яких наголошується на важливості родинного виховання та забезпечення педагогічного всеобучу батьків як складової загального виховного процесу.

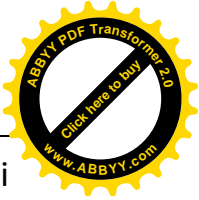
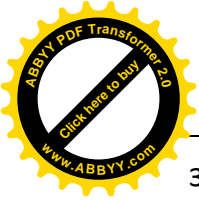
Аналіз актуальних досліджень. Поняття «педагогічна культура» і «педагогічна компетентність» займають чинне місце в наукових доробках і українських, і зарубіжних вчених. Відповідно, у тлумаченні сутності педагогічної культури значне місце належить педагогам, психологам і соціологам: Т. Алексеєнко, І. Беху, І. Глазковій, І. Гребеннікову, І. Дегтярик, О. Доукіній, Т. Івановій, Л. Ємельяновій, Н. Ковалевській, Л. Крайновій, Є. Наседкіній, В. Постовому, О. Савченко, О. Скнар, М. Стельмаховичу, З. Титаренко, А. Харчеву, О. Хромовій та іншим. Поняття «педагогічна компетентність» інтерпретується в дослідженнях С. Батишевої, А. Бермус, Ж. Дюпуї, Ю. Ємельянова, Н. Єфремова, Е. Зеєр, І. Зязюна, Г. Коджаспірова, Л. Лебедик, Н. Сергієнко, В. Синенко, Ю. Татур, А. Хуторського, М. Чошанова та інших. Проте, не зважаючи на пильну увагу до даної проблеми, актуальними залишаються питання діалектики наукових категорій «педагогічна культура батьків» і «педагогічна компетентність батьків», системного бачення даних понять.

Мета статті – визначення дефініцій, що об'єднують та розрізняють такі наукові категорії, як «педагогічна культура батьків» і «педагогічна компетентність батьків».

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, для успішної наукової дискусії та досягнення поставленої мети необхідно, перш за все, чітко окреслити понятійний апарат. Звернемося до змістовного аналізу кожного з понять.

Поняття «педагогічна культура батьків» визначається як видове від поняття «педагогічна культура». Сутність наукової категорії «педагогічна культура» активно досліджується в сучасній науці та практиці. В енциклопедичних і науково-методичних виданнях, у нормативних документах трактування даного поняття змінюється в залежності від вживаного контексту. На нашу думку, це, можливо, пояснюється тим, що процес наукового осмислення даного феномену відповідно до сучасної парадигми синергетичного розвитку науки тільки-но розпочався.

Значна частина дослідників (Т. Алексеєнко, Н. Ковалевська, Л. Крайнова та інші) визначають педагогічну культуру як складову

загальнолюдської культури, в якій з найбільшою повнотою відображені духовні й матеріальні цінності освіти та виховання. Тому вважаємо науково виправданим розпочати тлумачення даного феномену з означення поняття «культура».

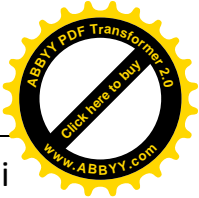
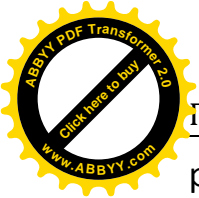
У великому тлумачному словнику сучасної української мови термін культура визначається як: 1. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. // Рівень розвитку суспільства у певну епоху. // Те, що створюється для задоволення духовних потреб людини. 2. Освіченість, вихованість. 3. Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності [2].

Новітній філософський словник, зазначає, що культура (лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток, шанування) – 1) модель соціально прийнятної поведінки, яка характеризує людей як групу; 2) звичаї, вірування, досягнення, мистецтво та література, які притаманні окремій групі людей; 3) система надбіологічних програм людської діяльності, поведінки та спілкування, які історично розвиваються й виступають умовою відтворення та зміни соціального життя у всіх його основних проявах [9].

В соціально-педагогічному словнику культура тлумачиться як специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності, поданий у продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм і установок, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, між собою і до самих себе. У понятті культура фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність історично конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах суспільного розвитку в рамках визначених епох, суспільно-економічних формацій, етнічних і національних спільностей [10].

Отже, спираючись на загальновизнані визначення поняття «культура» можемо констатувати, що тлумачення даного феномену є неоднозначним. Проте найчастіше воно використовується в загальному розумінні – як характеристика певної історичної епохи та рівня розвитку свідомості індивіда.

Визначаючи зміст поняття «педагогічна культура», Т. Алеєксєнко наголошує, що основою цього процесу є філософське розуміння культури як характеристики розвитку творчих сил і здібностей людини та вчення про провідну роль діяльності у її формуванні. Особистісний прояв культури

реалізується у повсякденній діяльності, у стосунках, поведінці, способі життя й побуті, засвоєнні культурних досягнень, знань, навичок, умінь. Педагогічна культура батьків втілюється у творчій виховній діяльності і слугує формуванню духовно багатой та всебічно розвиненої особистості. Тому ми її сприймаємо як складне, інтегративне, динамічне особистісне утворення, що визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності [1, 23].

Так, на думку Т. Алексеєнко, структурно педагогічну культуру батьків складають компоненти, до яких належать психолого-педагогічні знання, навички та вміння догляду за дітьми дошкільного віку, культура педагогічного впливу на їх формування та розвиток. Наочно цю структуру подано на рис. 1 [1, 22].

Аналізуючи тлумачення поняття «педагогічної культури батьків» у працях Т. Алексеєнко можемо констатувати, що в цьому випадку культура виступає не лише характеристикою певної історичної епохи і рівня свідомості індивіда, а й характеристикою практичної діяльності батьків.

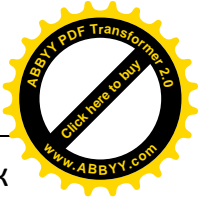
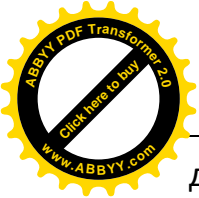

Рис. 1. Педагогічна культура батьків

Як систему розглядає педагогічну культуру батьків Л. Горбатенкова, виокремлюючи в ній три підсистеми:

- 1) мотиваційну (сукупність настанов особистості її інтересів, бажань, прагнень, цілей, планів, програм);
- 2) інформаційну (система знань про виховання, що включає педагогічні, психологічні та інші їх види, методи, задачі, цілі, програму виховання);
- 3) операціональну (сукупність усіх видів і форм умінь особистості, її навичок, способів, прийомів, методів) [5].

Цінними для розуміння феномену педагогічної культури є

дослідження І. Глазкової. Хоча вона розглядала дану наукову категорію як характеристику професійної діяльності педагога, проте її системний погляд на проблему заслуговує на увагу і в контексті педагогічної культури батьків.

Вчена зазначала, що залежно від проявів педагогічну культуру можна розглядати в декількох аспектах: культурологічному, гностичному, морально-етичному, феноменологічному та технологічному.

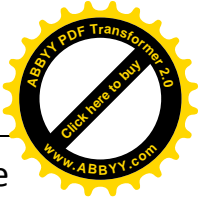
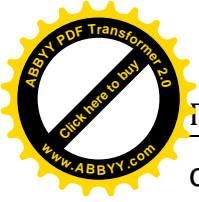
Розглянемо обґрунтування кожного з них та їх доцільність.

Стосовно культурологічного аспекту І. Глазкова зауважувала, що оскільки педагогічна культура є складовою загальнолюдської, вона інтегрує в собі історико-культурний педагогічний досвід і регулює сферу педагогічної взаємодії. Сукупним суб'єктом педагогічної культури виступає все суспільство, що визначає мету і зміст процесів соціалізації, виховання й освіти, а його «агентами» у педагогічній взаємодії є вчителі й батьки, які реалізують це замовлення в конкретно-історичному й особистому педагогічному досвіді.

Гностичний аспект педагогічної культури вчена трактує як галузь людських знань, що включає педагогічні концепції, теорії, норми, цінності, ідеї. Цей аспект створений досвідом людей, які спеціально вивчали процеси навчання та виховання.

Морально-етичний аспект ґрунтується на розумінні педагогічної культури як складової соціальної практики у сфері відносин поколінь, де накопичуються певні традиції, норми відносин, опосередковуються вимоги релігії, моралі, формується національний стрижень. Підставою й показником розвитку педагогічної культури в даному аспекті є розвиток народної педагогіки [3].

Феноменологічний аспект педагогічної культури І. Глазкова визначає через діяльність вчителя як суб'єкта педагогічної культури, продукт своєї епохи, що ввібрав у себе весь досвід попередніх поколінь у галузі теорії й практики [3]. Тут педагогічна культура розглядається як сутнісна характеристика діяльності вчителя (в нашому випадку – батьків як вихователів), що забезпечує відтворення соціального досвіду в особистості, переведення людської культури в індивідуальну форму існування. У центрі уваги перебуває той, кого навчають, як суб'єкт, як вільна й духовна особистість, що має потребу в саморозвитку; освіта

орієнтована на розвиток внутрішнього світу дитини, на міжособистісне спілкування, на діалог.

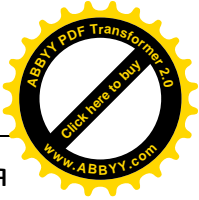
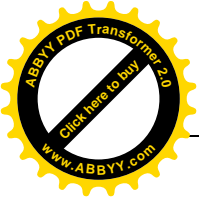
Технологічний аспект педагогічної культури зосереджений на тій частині загальнолюдської культури, у якій відображені особливі цінності соціально-педагогічної практики, педагогічної теорії та способи педагогічної діяльності. У цьому випадку педагогічна культура може бути представлена як сукупність досягнень соціальної практики, педагогічних поглядів, ідей, теорій, способів педагогічної діяльності [3].

Аналіз педагогічних фактів, одержаних у ході дослідження, дозволив виявити неоднозначність у поглядах на феномен «педагогічної культури» і культури в цілому. Проте можемо констатувати, що педагогічна культура, будучи особистісною характеристикою батьків як вихователів, представляє спосіб реалізації практичної діяльності в єдності цілей, засобів і результатів.

З огляду на вищезазначене, під педагогічною культурою батьків ми розуміємо частину загальнолюдської культури, яка інтегрує в собі історико-культурний педагогічний досвід попередніх поколінь, у якому накопичуються певні традиції, норми відносин, опосередковуються вимоги релігії, моралі, формується національний стрижень. Особистісний прояв педагогічної культури батьків реалізується у соціально прийнятній поведінці – результаті засвоєння ними спектру культурних досягнень, знань, навичок, умінь – яка і характеризує їх як вихователів.

Аналіз кола наукових досліджень, дотичних до проблеми змістовного трактування терміну «педагогічна компетентність», свідчить, що не зважаючи на достатньо широку вживаність у науково-методичній літературі, на даному етапі розвитку наукової думки він не одержав загальноприйнятого тлумачення щодо визначення виховних можливостей батьків. Тому, з метою більш повного вивчення багатогранності даної наукової категорії, ми звернемося до вивчення й аналізу різних поглядів науковців на окреслену проблему.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови компетентність визначається як властивість за значенням «компетентний». При цьому компетентний трактується у двох аспектах: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікації; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний [2].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruktion (IBSTPI), поняття компетентності визначене як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності [14].

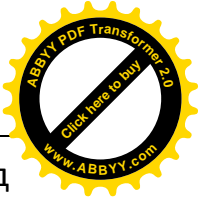
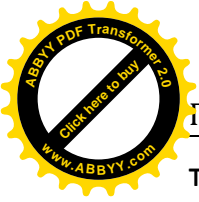
Учасники конференції міжнародного рівня, що відбулась за сприяння ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії (Департаменту технічної освіти та професійної підготовки) у 2004 р., взявши за основу трактування означеного поняття експертами країн Європейського Союзу, визначили поняття «компетентність» як здатність ефективно й творчо застосовувати знання та вміння в міжособистісних стосунках-ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті загалом, і в професійних ситуаціях зокрема, оскільки такі знання та вміння забезпечують активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей, та від умінь до знань [13].

Психологи під компетентністю розуміють психосоціальну якість, яка означає силу і впевненість, що виходить із відчуття власної успішності й користі, які дають людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням [11].

В педагогіці поняття «компетентність» визначається, по-перше, як поглиблене знання; по-друге, як стан адекватного виконання завдання; по-третє, як здатність до актуального виконання діяльності; по-четверте, як наявність у спеціаліста необхідних знань, навичок і вмінь для здійснення діяльності тощо [4; 9].

Характеризуючи зміст поняття «педагогічна компетентність», Л. Мітіна [8] визначає його як фактор професійного розвитку інтегративних характеристик особистості, яка має дві складові: діяльнісну (знання, уміння, навички, способи здійснення педагогічної діяльності) і комунікативну (знання, уміння, навички і способи здійснення педагогічного спілкування).

На думку Н. Кузьміної [6], педагогічна компетентність складається з

таких компонентів, як: спеціальна компетентність – знання та досвід діяльності в межах навчальної дисципліни та спеціальності, за якою здійснюється підготовка фахівця, знання способів розв'язання творчих завдань; методична компетентність – володіння різними методами навчання, знання психологічних законів, закономірностей і механізмів засвоєння суб'єктами навчання знань і вмінь у процесі навчання; диференціально-психологічна компетентність – уміння виявляти особистісні якості, визначати й урахувати емоційний стан суб'єктів навчання, уміння грамотно будувати взаєностосунки; аутопсихологічна компетентність – уміння усвідомлювати мету, сенс, зміст і результати власної діяльності, знання про способи професійного самовдосконалення, уміння бачити причини недоліків у своїй діяльності; психолого-педагогічну компетентність – володіння педагогічною діагностикою, уміння педагога будувати педагогічно доцільні взаємини з суб'єктами навчання та здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування, знання основ вікової психології, психології міжособистісного та педагогічного спілкування, уміння розвивати в суб'єктів навчання стійкий інтерес до самоудосконалення.

Сукупність наукових підходів, які використано нами для характеристики педагогічної компетентності, дає змогу акцентувати увагу на детермінації сутності та змісту даного поняття соціальним, онтологічним і внутрішньоособистісним рівнем засвоєння, використання та функціонування психологічних цінностей, якими виступають ефективні психологічні знання, уміння, навички, здібності особистості до педагогічної діяльності. На наш погляд, зазначені вище елементи педагогічної компетентності педагога можуть розглядатися як компоненти педагогічної компетентності батьків.

Цілісне уявлення про педагогічну компетентність дає її структура, виділена Л. Лебедиком [7] (як структура педагогічної компетентності магістра економіки) і адаптована нами в контексті виховної спроможності батьків, яка подана на рисунку 2.

Становлення кожного компонента даної структури пов'язане з формуванням його характеристик і властивостей як складової цілісної системи [7]. Відсутність або недостатня сформованість хоча б одного з цих компонентів чинить суттєвий вплив на рівень компетентності.

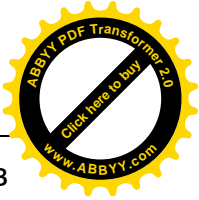
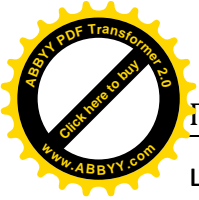
Рис. 2. Структура педагогічної компетентності

Узагальнюючи вищеназвані підходи, ми вважаємо можливим обґрунтувати власне визначення наукової категорії «педагогічної компетентності» в контексті виховної спроможності батьків. Отже, під педагогічною компетентністю батьків ми розуміємо інтегральну характеристику особистості батьків як вихователів, що одночасно поєднує культуру особистості, мобілізацію знань, навичок і умінь, поведінкових аспектів, які спрямовані на умови конкретної діяльності. При цьому компетентність в жодному разі не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації.

Висновки.

1. Поняття «педагогічна культура батьків» нерозривно пов'язане з поняттям «педагогічної компетентності батьків», представляючи собою універсальну здатність до міжособистісної взаємодії з дітьми.

2. Педагогічна компетентність батьків, як програма їх діяльності, поведінки та спілкування, створює своєрідну основу педагогічної культури,

що виявляється у різноманітні знань, навичок, норм та ідеалів, взірців діяльності й поведінки, ідей та гіпотез, вірувань, соціальних цілей і ціннісних орієнтацій тощо.

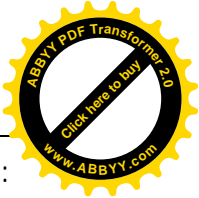
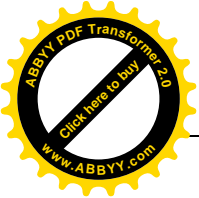
3. Між педагогічною культурою та педагогічною компетентністю батьків існує тісний взаємозв'язок і взаємообумовленість – чим вищий рівень їх педагогічної культури, тим вищий ступінь педагогічної компетентності й навпаки.

4. Обсяги понять «педагогічна культура батьків» і «педагогічна компетентність батьків» частково співпадають, а саме – в частині засвоєння особистістю культурних досягнень, знань, навичок, умінь, але лише тих, які стосуються виховної діяльності батьків.

5. За межею перехрещення обсягів понять «педагогічна культура батьків» та «педагогічна компетентність батьків» залишається, з одного боку, засвоєння особистістю культурних досягнень, знань, навичок, умінь, здатність до спілкування, інтерперсональної взаємодії та перцепції у всіх інших сферах, крім сфери виховної діяльності; з іншого боку – невідривність знань, умінь і навичок від діяльності та конкретних умов їх реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеенко Т. Ф. Молода сім'я: умови виховання дитини : [навч.-метод. посіб.] / Т. Ф. Алексеенко. – К. : ЗАТ «ЕКСИМСЕРВИС», 2004. – 96 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Глазкова І. Я. Дослідження проблеми педагогічної компетентності в радянський та пострадянський період / І. Я. Глазкова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній. – 2009. – № 2. – С. 97–104.
4. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічний понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасик. – К. : МАУМ, 2005. – 560 с.
5. Горбатенкова Л. М. Отец и семья / Л. М. Горбатенкова. – М. : Просвещение, 1980. – 128 с.
6. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.
7. Лебедик Л. В. Компоненти структури педагогічної компетентності магістра економіки / Л. В. Лебедик // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2009. – № 46. – С. 77–82
8. Митина Л. Н. Психология профессионального развития учителя / Л. Н. Митина. – М., 1998. – 200 с.
9. Новейший философский словарь [2-е изд., перераб. и доп.] – Мн. : Интерпрессервис ; Книжный дом, 2001. – 1280 с.
10. Соціально-педагогічний словник / [ред. В. В. Радула]. – К. : «ЕксОб», 2004. – 304 с.

11. Шапер В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. / В. Б. Шапер. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.
12. Шевченко Ю. М. Педагогічна компетентність майбутнього вихователя та рівні її визначення [Електронний ресурс] / Ю. М. Шевченко, Л. С. Журавльова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. – 2010. – № 1. – 308 с. – Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpbdpu/Ped/2010_1/index.htm.
13. Quality education and competencies for life / Workshop 3 / Background Paper – 2004.
14. Spector, J. Michael-de la Teja, Ileana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest.

РЕЗЮМЕ

Л. И. Пономаренко. Дефиниция диалектической взаимообусловленности понятий «педагогическая культура родителей» и «педагогическая компетентность родителей».

В статье анализируются понятия «педагогическая культура родителей» и «педагогическая компетентность родителей», определяются общие и отличные черты между ними, устанавливаются соотношения объемов отмеченных понятий.

Ключевые слова: культура, педагогическая культура, педагогическая культура родителей, компетентность, педагогическая компетентность, педагогическая компетентность родителей.

SUMMARY

L. Ponomarenko. The dialectical intercom bitonality definition of concepts «parents pedagogical culture» and «parents pedagogical competence».

The scientific article is devoted to the sapid analysis of «parents pedagogical culture» and «parents pedagogical competence». General and distinguishing features of these concepts are analyzing in the article. Much attention is given to the definition of the concepts connection.

Key words: culture, pedagogical culture, pedagogical culture of parents, competence, pedagogical competence, pedagogical competence of parents.

УДК 378.013

І. І. Проценко

Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧІ ВМІННЯ ПЕДАГОГА ТА ЇХ ФОРМУВАННЯ В ЕВРИСТИЧНОМУ НАВЧАННІ

У статті з психологічно-педагогічних позицій з'ясовано поняття «уміння», «професійно-творчі уміння», уточнено їх класифікацію та способи формування в евристичному навчанні, яке на сьогодні займає вирішальні позиції в педагогічній освіті. З'ясовано основні позиції щодо формування професійно-творчих умінь у навчальній діяльності – когнітивних, креативних, методологічних.

Ключові слова: уміння, професійно-творчі вміння, евристичне навчання, когнітивні вміння, креативні вміння, методологічні вміння.